

The author stresses that when there is no proper political culture in the society, when the opposition and authorities don't take into account the results of the expression of the electors' will, a number of negative consequences occur while elections are held i.e. intolerant political discussion between the authorities and the opposition, attempts of a rude manipulation of the public thought using the state and controlled mass media, administrative pressure on electors and opponents, attempts to revise the elections results in particular majority electoral districts where opposition candidates have won as well as in the whole country by persuading the society that the authoritative block has won.

The author finds out that the transformation of the election system of the Verkhovna Rada of Ukraine can be divided into four main stages according to the model of nomination and election of national deputies to the national representative body of power. At present implementation of the profound aspect of the representation that includes improving the national deputies' political culture and developing a clear functional conception of a deputy's role is of great importance. All types of the election system comprise positive and negative sides. The author stresses that the state is at the edge of returning to a proportional election system that takes into account overcoming the drawbacks which are characteristic for election campaigns of previous years. The author outlines the importance of the urgent adoption of the Election Code of Ukraine in order to establish the united positions of ensuring the normative regulation of the institute of elections.

Key words: Verkhovna Rada of Ukraine, elections, election system, act, election process parliament, election barrier.

УДК 342.729

Самбор М.А.

*кандидат юридичних наук, начальник сектора
моніторингу Прилуцького відділу поліції Головного
управління Національної поліції в Чернігівській області
(м. Чернігів, Україна)*

ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ ПРОТЯГОМ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено еволюцію конституційних норм щодо врегулювання здійснення та інституалізації права на свободу мирних зібрань в Україні. Проаналізовано норми чотирьох Конституцій УРСР та Конституції України щодо закріплення права на свободу мирних зібрань і формулювання змісту згаданого права. Зазначено, що розвиток громадянського суспільства суттєво позначатиметься на розумінні та здійсненні права на свободу мирних зібрань, а тому твердити про абсолютну визначеність та усталеність цього правового явища не доречно, оскільки правова практика, законотворчість правозастосування вноситимуть до права на свободу мирних зібрань свої особливості, які можуть набути сталих рис і привести до їх нормативно-правового закріплення.

Ключові слова: конституція, право на свободу мирних зібрань, конституційна норма, інституалізація (закріплення) права на свободу мирних зібрань у Конституції.

Постановка проблеми. Людство перебуває на тому етапі розвитку, коли людина, її права і свободи визначають змістовну складову діяльності держав і наддержавних утворень. Суспільство переходить від формального визнання та інституціалізації прав і свобод у нормативно-правових актах і міжнародних договорах до створення й забезпечення реальних умов здійснення суб'єктами їхніх прав і свобод, незалежно від того, чи такі права закріплено в нормативно-правових актах, чи вони випливають із самої природи людини та її існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конституція як основоположний нормативно-правовий акт, що визначає загальні засади створення, існування та розвитку держави й суспільства, була предметом численних наукових досліджень. У різні історичні періоди це питання досліджувалося з власного, притаманного часу та рівню розвитку людства, погляду. За останні декілька століть фундаментальним стало питання дослідження прав і свобод людини. Проблематика прав і свобод людини не є новою для правової науки, зокрема в її історико-ретроспективному вимірі. Саме озвучені питання стали предметом досліджень А. М. Колодія, А. Ю. Олійника, П. М. Рабіновича, М. О. Фокіної, Ю. М. Годики, В. Я. Тація, О. В. Скрипнюка та інших дослідників. Конституційні механізми реалізації права на свободу мирних зібрань знайшли вияв у дослідженнях В. Б. Ковальчука; сучасний стан регулювання права на свободу мирних зібрань розкрито в праці Л. І. Адашис; питання дослідження права на свободу мирних зібрань в історико-правовій площині розглянуто в праці О. М. Куракіна. Водночас зауважимо, що прискіплива увага до права на свободу мирних зібрань у межах цілісної концепції прав і свобод людини була втрачена, що зумовило неналежне історико-правове дослідження інституціалізації, формалізації та інтерпретації змісту права на свободу мирних зібрань у конституційних нормах на теренах сучасної України та його вплив на суспільні відносини зі здійснення права на свободу мирних зібрань. Наслідком такої неувagi стало те, що право на свободу мирних зібрань за сучасних демократичних перетворень не знайшло належного обґрунтування та історично-правового дослідження в теорії конституційного права.

Формування цілей. З огляду на викладене метою статті є дослідження конституційних норм основних законів, що діяли на території сучасної України з 1919 року по 2019 рік, щодо інституціалізації в їх змісті права на свободу мирних зібрань.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо історіографію правового регулювання права на свободу мирних зібрань на теренах сучасної України з часу її окупації більшовицьким режимом і до сьогодні. Право на свободу мирних зібрань продемонструє розвиток правової системи держави та об'єктивних можливостей реалізації цього права в суспільних відносинах і роль інституту держави в забезпеченні його проведення та здійсненні інших прав громадян.

По суті, на теренах України з 1919 року було ухвалено п'ять конституцій: чотири Конституції Української РСР та одна – Конституція незалежної України, без урахування конституційних законів, якими

вносилися зміни до зазначених конституцій. Загалом визначальними в ухваленні Основних законів стали 1919, 1929, 1937, 1978 та 1996 роки.

Першою була Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, ухвалена 10-14 березня 1919 року. У ст. 25 Розділу III «Декларація прав і обов'язків працюючого і експлуатованого народу України» зазначалось, що «в цілях забезпечення за працюючими дійсної свободи зборів – УРСР, визнаючи право за працюючими Радянської Республіки вільного влаштування зборів, союзів і т.д., віддає в розпорядження робітничої класи і селянської бідноти всі відповідні для влаштування народніх зборів помешкання з світлом і отопленням» [14]. Як бачимо, уперше на конституційному рівні було задекларовано право на свободу зборів. Особливістю цієї Конституції стало те, що окрім «декларації» права на свободу зборів, останнє обмежувалося за колом осіб, яким воно належало, адже право на свободу зборів надавалося певному соціальному класу – працюючим, з уточненням: робітничому класу та селянській бідності. Отже, інші, навіть працюючі, скажімо, селяни, які не належали до селянської бідноти, не мали права збиратись. Переконані, що таке формулювання права на свободу мирних зібрань у першій Конституції Української СРР зумовлено політичними чинниками та лозунгами керівної партії з утвердження класу, на який політичні лідери спирались у здобутті та утриманні влади. Ключовим, з огляду на правову, а не політичну складову, у цій нормі є те, що було сформовано механізм забезпечення права на свободу зборів через надання помешкань зі світлом та опаленням. Наголосимо, що важливим є надання саме помешкань, тобто житлових будинків, квартир, приміщень – пристосованих для постійного чи тимчасового проживання, а не приміщень – частин внутрішнього розташування будівлі, обмежених будівельними елементами, з можливістю входу і виходу [17]. Очевидно, що в такий спосіб право на свободу зборів у ієрархії прав, на думку осіб, які ухвалювали цю Конституцію УСРР, стояло над правом на власність, яке нові лідери УРСР та і СРСР, не визнавали, нехтуючи ним.

Уже через десять років 15 травня 1929 року радянська влада ухвалила нову Конституцію УСРР. У ст. 10 Поділу I «Засади» Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки зазначалось: «Щоб забезпечити трудящим дійсну волю зібрань, Українська Соціалістична Радянська Республіка, визнаючи право громадян вільно влаштовувати зібрання, мітинги, походи і т. інш., дає до розпорядження робітничої класи та селянства всі придатні для влаштування народніх зборів помешкання» [16]. Перше, на що звертаємо увагу – це намагання «підняти» право на свободу мирних зібрань у формально юридичному його закріпленні. Відтепер цьому праву присвячено ст. 10 розділу (поділу) I. Відтепер свобода мирних зібрань трансформувалася у право, яке є вираженням «дійсної» волі. Виходячи навіть зі змісту аналізованої Конституції, а також безпосередньо зі змісту цієї норми, саме держава визначає дійсність чи недійсність волі. Корисним для розуміння здійснення права на свободу мирних зібрань є те, що у вказаній нормі формується механізм забезпечення державною здійснення цього

права, що полягає в наданні державою помешкань, придатних для проведення зборів. Водночас розширюється й коло суб'єктів здійснення цього права: окрім робітничого класу, зазначене право належить і селянам. Очевидно такий підхід є наслідком «розкулачень» та інших чисток серед селянства, коли вказаний прошарок звівся до тієї ж таки бідноти. Заслугує на увагу й те, що порівняно з нормами ст. 25 Конституції УСРР 1919 року, норма ст. 10 Конституції УСРР 1929 року суттєво розширила конституційні форми здійснення права на свободу зібрань із «зборів, союзів і т.д.» до «зібрань, мітингів, походів і т. інш.». Утім, держава забезпечувала здійснення тільки «народних зборів», які мали б проводитися в приміщеннях, тобто поза відкритою територією, вулицями чи площами.

Та вже 30 січня 1937 року Надзвичайний XIV Український З'їзд рад переглядає конституційні норми та ухвалює своєю постановою Конституцію (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. У ст. 124 Конституції Української РСР 1937 року зазначено, що відповідно до інтересів трудящих і для зміцнення соціалістичного ладу громадянам УРСР гарантується законом: а) свобода слова; б) свобода друку; в) свобода зборів і мітингів; г) свобода вуличних походів і демонстрацій. Ці права громадян забезпечуються наданням трудящим і їхнім організаціям друкарень, запасів паперу, громадських будинків, засобів зв'язку та інших матеріальних умов, необхідних для їх здійснення [13]. Уперше свобода зборів і мітингів, вуличних походів і демонстрацій була позбавлена дискримінаційного підходу до суб'єктів її здійснення. Адже вперше така свобода гарантувалася всім громадянам, незалежно від їхньої класової належності, статі, інших ознак. Уважаємо, що ключовим у цій нормі є те, що держава в особі партійних лідерів цілеспрямовано, попри проголошення демократичних засад прав і свобод, обмежила останні метою – «зміцнення соціалістичного ладу» задля якого можна здійснювати це право. Уперше право на свободу зібрань поділяється на свободу зборів і мітингів та свободу вуличних походів і демонстрацій. Очевидно, що такий розподіл указаної свободи зумовлений рухливістю зібрання, через що останні логічно поділені на статичні (збори та мітинги) й динамічні (походи та демонстрації) [18, с. 190]. Держава відійшла від практики утиску власників помешкань, гарантувавши суб'єктам здійснення свободи зборів і мітингів, вуличних походів і демонстрацій, забезпечивши останніх громадськими будинками, а також іншими матеріальними умовами, конче потрібними для їх здійснення (скажімо, до таких умов можна зарахувати звукопідсилювальну апаратуру, вулиці, парки тощо). Проте представники Надзвичайного XIV Українського З'їзду рад оминули увагою саму організацію здійснення цього права громадян, що викликало слушне зауваження – демократичні свободи (зібрань, мітингів, походів, демонстрацій) декларувались, але фактично не забезпечувались [15, с. 306]. За таким Основним законом український народ жив майже сорок років, до 1978 року, коли було ухвалено нову Конституцію Української РСР.

У ст. 48 Конституції Української РСР, прийнятої 20 квітня 1978 року, проголошувалось, що відповідно до інтересів народу та для зміцнення й розвитку соціалістичного ладу громадянам України гарантуються свободи:

слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Здійснення цих політичних свобод забезпечується наданням трудящим та їхнім організаціям громадських будинків, вулиць і площ, широким розповсюдженням інформації, можливістю використання преси, телебачення і радіо.

Чільне місце у сфері політичних прав і свобод займало конституційне право громадян СРСР брати участь в управлінні державними та громадськими справами, в обговоренні та ухваленні законів і рішень загальнодержавного й місцевого значень. Усі інші політичні права і свободи (зокрема й свобода мітингів, вуличних походів та демонстрацій – зазначено нами – М. С.) є, по суті, гарантіями його права та одночасно конкретними формами його здійснення [6, с. 63].

Погоджуємося з Е. Хазовим, що Конституції СРСР 1936 р. та 1977 р. містили спеціальні нормативні розділи про права і свободи людини, які мало чим відрізнялися від аналогічних структурних частин конституцій зарубіжних країн. Проте принципова розбіжність (несумісність) між юридичною і фактичною конституцією (реальністю конституційних установлень), обумовлена специфікою державного режиму, системю державного та громадського устрою, унеможливили на практиці реальне користування громадянами задекларованих Основним законом прав і свобод. Панівна патерналістська ідеологія взаємовідносин держави і громадянина, згідно з якою держава «дарувала» права і свободи громадянину та визначала його життєві стандарти, одночасно означала, що обсяг і сфери реалізації прав і свобод визначаються дискреційно, розсудом державної влади [4, с. 2-3]. Аналогічні твердження цілком могли б бути застосовані й до Конституції Української РСР.

Уміщення прав людини до державних конституцій, на перший погляд, було найбільш надійною гарантією їх дотримання. Проте конституції часто проголошували ті чи інші права, але не передбачали механізмів їх примусового здійснення. Боротьба за права людини в сучасному світі ведеться зараз навколо того, як забезпечити конституційні та юридичні обіцянки правничою санкцією захисту прав [8, с. 197-198]. Суто з формально юридичного погляду зазначимо, що в Конституції Української РСР гарантувалася свобода зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Ключовим фактором є те, що можливість участі та проведення зібрань у певних його формах – збори, мітинги, вуличні походи та демонстрації – визнавалося як свобода громадян, а не як право. Право на свободу мирних зібрань у Конституції Української РСР було виражено свободою зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, свободою – правом усіх людей [8, с. 196], а от чи здійснювалось останнє – це питання, оскільки правового механізму, алгоритму дій носіїв свободи зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, викладеного в нормах позитивного права в Українській РСР, та й СРСР, не було. Питання здійснення свободи зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій у СРСР було врегульовано Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» лише 28 липня 1988 року, тобто через 11 років

після прийняття Конституції СРСР 1977 року та десять років із часу ухвалення Конституції Української РСР. До того ж зазначимо, що Верховна Рада Української РСР жодних заходів щодо ухвалення на теренах республіки нормативно-правового акта для забезпечення реального здійснення свободи громадянина, гарантованою йому нормою ст. 48 Конституції УРСР, не здійснила.

Долею свободи мирних зібрань в Українській РСР, як і в СРСР, не надто переймалися, оскільки сам режим не бажав давати таку «свободу» своїм громадянам, адже комуністична влада застосовувала суворі репресії стосовно поборників прав людини [12, с. 146–147].

А ось в Законі України «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України» від 19 червня 1992 року в ст. 48 слово «соціалістичного» було замінено словом «конституційного». Зміст ст. 48 Конституції (Основного Закону) України, прийнятої на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року, набув такої редакції: «Відповідно до інтересів народу і з метою зміцнення та розвитку конституційного ладу громадянам України гарантуються свободи: слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Здійснення цих політичних свобод забезпечується наданням трудящим та їх організаціям громадських будинків, вулиць і площ, широким розповсюдженням інформації, можливістю використання преси, телебачення і радіо». На наш погляд, такі зміни мали суто технічний аспект, зумовлений розпадом СРСР та соціалістичного режиму. Натомість, запровадження такої цілі здійснення права на свободу, носило радше не дозвільний характер здійснення права окремими його носіями, а було закликом держави до виняткової умови здійснення такого права на свободу зібрань.

Водночас з погляду юридичного позитивізму та юридичної техніки конкретизуємо, що свобода на мирні зібрання була необґрунтовано звужена (знову ж йдеться про формально юридичну складову – зазначено нами М. С.), коли здійснення права на свободу мирних зібрань було окреслено лише в чотирьох формах: збори, мітинги, походи і демонстрації. Важливим було й те, що вказане право було підкорено певній меті – зміцненню та розвитку соціалістичного ладу й лише для реалізації загальнодержавного інтересу – інтересу народу. Задеклароване в конституційній нормі право на свободу мирних зібрань не мало винятків та обмежень щодо його здійснення, зумовлено це було радше тим, що держава визначала єдино допустиму мету здійснення цього права. Натомість, у Конституції УРСР фіксувалися матеріальні гарантії здійснення цього права у визначених формах – через наданням трудящим та їх організаціям громадських будинків, вулиць і площ. Проте вважаємо, що формалізація будь-якого права, свободи, серед іншого, й права на свободу мирних зібрань, не має соціальної чи правової цінності, коли остання є суто формальною, а здійснення такого права будь-яким суб'єктом, наділеним цим об'єктивним правом, не може його втілити в життя.

Свого часу парламент Сполучених Штатів Америки, ухваюючи Поправку 1 до Конституції США, юридично закріпив у її змісті свободу

слова, друку, мирних зборів і звернень до уряду з петиціями, а також свободу совісті. Оскільки ці права й свободи розглядалися як природні, тобто такі, що не потребують правового закріплення, поправка за формою була заборонаю на прийняття Конгресом США будь-яких законів, що обмежуватимуть ці права і свободи [7, с. 357]. У США права, не будучи формалізованими в нормативно-правовому акті, зокрема у нормах Конституції США, визнавалися, а їх здійснення гарантувала держава в особі її органів та посадових осіб. На жаль, у державно-політичному житті Української РСР та СРСР побутували інші погляди на права людини, зумовлені не лише позитивістським чи легістським праворозумінням, на відміну від природно-правового у США, а радше за все гіпертрофованим та викривленим розумінням прав і свобод людини.

На підставі викладеного зазначимо, що жодна з конституцій УРСР не розглядала питання ознак права на свободу мирних зібрань, зокрема не відображалося питання мирних зібрань. Очевидно, що в 1919, 1929 та 1937 роках наявність зброї в учасників зібрань ні в кого не викликала подиву, а в дальшому присутність озброєних учасників чи глядачів, подекуди, могла бути корисною владі.

У 1990 році Україна обрала свій шлях розвитку, прагнучи створити демократичне суспільство, виходячи з потреб усебічного забезпечення прав і свобод людини, шануючи національні права всіх народів, дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України, визнаючи необхідність побудови правової держави [19]. Непростим був шлях творення власної правової системи та її стрижня – Конституції України.

Історичний досвід свідчить, що досконалих парадигм бути не може. Навіть цілком очевидні з них, які десятиліттями вважалися всесвітньо визнаними, на сьогодні піддаються ревізії під впливом нових знань і методів пізнання. Такий підхід дає змогу дослідникові усвідомити, що поряд з парадигмою, що нині уявляється йому єдино правильною, насправді існує й альтернативна, яка спроможна бути більш ефективним засобом наукового пізнання реальності [2, с. 26–27]. Відтак Конституція України під час викладення права на свободу мирних зібрань увібрала осучаснений світовий досвід та передову юридичну практику. Як наслідок, у ст. 39 Конституції України зазначено, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї, та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлювати суд відповідно до закону й лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Конституція України відповідно до інтересів громадян, для розвитку демократичних засад та зміцнення державності гарантує громадянам України право на збори, мітинги, вуличні походи і демонстрації, що є однією

з форм безпосередньої демократії. Здійснення цих політичних свобод забезпечується наданням окремим громадянам чи їх об'єднанням будинків, вулиць, площ, парків та інших місць для проведення таких заходів. Водночас у ч. 1 ст. 39 Конституції України зазначено, що про проведення таких заходів потрібно завчасно сповістити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. До того ж наголошується, що громадяни мають право збиратися мирно й без зброї. На зборах громадяни мають право розглядати та вирішувати проблеми політичного, економічного, соціально-культурного характеру; питання, пов'язані з обговореннями проектів законодавчих актів, програм соціально-культурного розвитку, інших рішень органів державної влади, зокрема місцевих органів публічної влади; питання, пов'язані з виборчим процесом тощо. Таке право є однією з конституційних гарантій прав громадян на свободу світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації, загалом на вільний розвиток своєї особистості. Згідно з ч. 2 ст. 39 Конституції України обмеження щодо реалізації права на збори може встановлювати суд відповідно до закону та лише в інтересах національної безпеки й громадського порядку – для запобігання заворушенням чи злочинами, для охорони здоров'я або захисту прав і свобод інших людей. Отже, при реалізації права на мирні збори мають враховуватися інтереси національної безпеки та громадського порядку, не має бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей, оскільки згідно зі ст. 68 Основного Закону України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України. З огляду на це зауважимо, що на сьогодні в Україні немає закону, який би визначав критерії наявності національних інтересів чи громадської безпеки, терміни «завчасного» сповіщення про намір здійснити відповідні заходи та обов'язок громадян здійснювати таке сповіщення через організаторів масових зібрань. Безперечно, закон має встановити граничний термін як повідомлення про намір провести зібрання, так і розгляду таких повідомлень, що дасть змогу з'ясувати умови проведення масових заходів, які відповідають чинному законодавству, визначитися щодо заходів охорони правопорядку, прав і свобод громадян, гарантувати право на зібрання зацікавлених осіб [1, с. 293–294]. Уважаємо, по-перше, що важливим є те, що в Конституції України право на свободу мирних зібрань належить людині, незалежно від її правового статусу, громадянства, інших ознак, зокрема належності до певних класів тощо. По-друге, на конституційному рівні вперше визначено базові (основоположні) ознаки права на свободу мирних зібрань – мирність і відсутність зброї в учасників та організаторів таких заходів; скасовано нормативно-визначену мету здійснення права на свободу мирних зібрань, віднівши мету до сфери здійснення інтересів носіїв права на свободу мирних зібрань. По-третє, уперше визначено правові підстави для обмеження здійснення цього права. По-четверте, сформовано судовий спосіб обмеження здійснення права на свободу мирних зібрань. По-п'яте, державу та її органи усунуто від необхідності сприяння здійсненню цього права, що призводило до надання переваги окремим суб'єктам здійснення права на свободу мирних зібрань, у наслідок чого порушується принцип

рівності суб'єктів та зумовлюється порушення принципу свободи, що є невід'ємною складовою цього права.

Чинність фундаментальних прав і свобод тісно пов'язана з чинністю конституційних норм, за допомогою яких вони інституціоналізуються. Однак за умов сучасної держави важливим є своєчасне законодавче регулювання організаційних і процедурних гарантій прав людини. Законодавче регулювання має бути достатнім і стосуватися істотних моментів здійснення основних прав і свобод. Закон не має бути голосливим або бути набором простих декларативних положень, не забезпечених організаційно, матеріально-фінансово та засобами юридичної відповідальності за порушення його положень. Порушення цих вимог є свідченням того, що парламент може не зовсім відповідально ставитися до проблеми правового регулювання [3, с. 260–261]. На жаль, в українській системі законодавства України до цього часу немає закону, норми якого регламентували б особливості здійснення права на свободу мирних зібрань. З одного боку, така прогалина створює незручності не стільки в здійсненні права на свободу мирних зібрань, скільки у забезпеченні здійснення цього права.

Проте з іншого – вважаємо, що відсутність в українській правовій системі спеціального законодавчого акта, відсутність норм позитивного права, на необхідності ухвалення якого наполягав Конституційний Суд України, указує не на слабкість і безвідповідальність законодавця, а може бути унікальним механізмом, який забезпечує не просто право на мирні зібрання, а свободу його здійснення всіма й кожним окремо суб'єктом. У цьому контексті потрібно неупереджено відповісти на запитання: чи потрібен окремий закон, норми якого поряд із встановленим алгоритмом здійснення цього права, установлюватимуть обов'язки та юридичну відповідальність суб'єктів здійснення права на мирні зібрання? З огляду на свободу мирних зібрань зазначене можна й треба розцінювати як обмеження свободи на мирні зібрання, що неприпустимо не лише виходячи з конституційної норми, а й із міжнародно-правових документів та міжнародної судової практики. А ось обмежити сваволу держави, її інститутів і посадових осіб – потрібно. У зв'язку з цим вважаємо, що треба безпосередньо передбачити права та обов'язки органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадових осіб, якими останні мають право користуватися тільки для забезпечення, охорони та захисту свободи здійснення права на мирні зібрання, а також недопущення зловживання цим правом. Це слугуватиме утвердженню права на мирні зібрання й комплексно такий підхід гарантуватиме свободу здійснення права на мирні зібрання [18, с. 140–141].

У сучасному суспільстві право на свободу мирних зібрань, поряд із самоціллю здійснення права, сприймається і як гарантія для забезпечення прав і свобод у громадянському суспільстві.

До публічно-правової форми реалізації права на самозахист віднесемо такі суб'єктивні права, котрі можуть бути використані як способи самостійного захисту своїх прав, свобод і законних інтересів : право зборів і

мирних публічних заходів, право на страйки [5, с. 151]. До конституційних способів самозахисту належать такі суб'єктивні права: право на мирні публічні заходи, право на страйк [5, с. 162]. Отже, право на свободу мирних зібрань у сучасних конституційних нормах набуває подвійного права: 1) права на свободу мирних зібрань, яке є об'єктивованим суб'єктивним інтересом на проведення мирних зібрань; 2) правовим засобом гарантії здійснення інших як конституційних, так і поза конституційних прав і свобод.

Висновки. Підбиваючи підсумок дослідженню, зазначимо, що право на свободу мирних зібрань протягом останніх 100 років пройшло нелегкий шлях формування змісту, нормативно-правового регулювання, та, що не менш важливо, практичного його здійснення суб'єктами права. Свобода на зібрання у певних інтересах, підпорядкована чітко законодавчо визначеній меті, із вузько окресленим суб'єктом її здійснення, трансформувалася в право на свободу мирних зібрань, на шляху здійснення якого усунені будь-які адміністративні перешкоди, зокрема й держава. Замість порядку здійснення права на свободу мирних зібрань імперативно сформовані умови обмеження здійснення цього права, які можуть бути реалізовані тільки судовою гілкою влади, що істотно впливає на втручання в здійснення цього права. Кульмінацією правового розвитку права на свободу мирних зібрань стало й те, що вказане право охопило собою свободу саме мирних зібрань, тоді як ті, що характеризуються протилежними ознаками, становлять загрозу не лише конкретному суб'єктивному праву, а й можуть зруйнувати всю систему прав і свобод людини й громадянина, а тому не підлягають не лише правовій охороні, а й є безпосередньо забороненими до здійснення. Утім, переконані, що розвиток громадянського суспільства суттєво позначатиметься на розумінні та здійсненні права на свободу мирних зібрань, а тому твердити про абсолютну визначеність і стійкість цього правового явища не доречно, оскільки правова практика, законотворчість правозастосування вноситимуть до права на свободу мирних зібрань свої особливості, які можуть набути сталих рис і привести до їх нормативно-правового закріплення.

Використані джерела:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.
2. Шакур В. І. Теоретичні питання сучасної української кримінології. *Протидія злочинності: теорія та практика* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (26 жовтня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 26-32.
3. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник / відп. ред. проф., д.ю.н. М. О. Баймуратов. Київ : Правова єдність, 2009. 1008 с.
4. Хазов Е. Н. Конституционные гарантии прав и свобод человека и гражданина в России: теоретические основы и проблемы реализации : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Москва, 2011. 60 с.

5. Гайнетдинов А. Н. Конституционные гарантии защиты прав и свобод граждан от неправомерных действий (бездействий) субъектов правоохранительной системы Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ростов-на-Дону, 2004. 231 с.

6. Советское право: учеб. для техникумов / [А. В. Мицкевич, В. И. Никитинский, Н. Г. Салищева и др.]; под ред. Л. В. Лазарева. [2-е изд., перераб. и доп.]. Москва : Высш. шк., 1989. 400 с.

7. Конституционное право зарубежных стран : учебник для вузов / [Н. П. Гуреева, В. Н. Даниленко, Ю. Н. Карпов и др.]; под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М. В. Баглая, д.ю.н., проф. Ю. И. Лейбо и д.ю.н., проф. Л. М. Энтина. Москва: Норма, 2004. 832 с.

8. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підруч. / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. [3-тє вид., стереотип.]. Львів: «Новий світ – 2000», 2007. 584 с.

9. Конституція Української РСР, прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09>. (дата звернення: 30.01.2019).

10. Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР : Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v9306400-88>. (дата звернення: 30.01.2019).

11. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 02.01.2019).

12. Жуківський А., Субтельний О. Нарис історії України / ред. Я. Грицак, О. Романів. Львів: Вид-во Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, 1992. 230 с.

13. Конституція (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : Постанова Надзвичайного XIV Українського З'їзду рад «Про затвердження Конституції (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки» 30 січня 1937 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001. (дата звернення: 30.01.2019).

14. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.) 10-14 березоля 1919 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19>. (дата звернення: 30.01.2019).

15. Мироненко О. М. Конституція УРСР 1937 // Юридична енциклопедія : в 6 т. / [Ю. С. Шемшученко (голова редкол.), Ф. Г. Бурчак, М. П. Зяблюк та ін.]. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 3: К–М. 2001. С.305–306.

16. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки : Постанова XI Всеукраїнського з'їзду рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15 травня 1929 року. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya> (дата звернення: 30.01.2019).

17. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» : постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442.

18. Самбор М. А. Право на мирні зібрання : монографія. Прилуки: КП «Прилуцька міська друкарня», 2018. 420 с.

19. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>. (дата звернення: 30.01.2019).

Стаття надійшла до редколегії 03.02.2019

Самбор Н. А., кандидат юридических наук, начальник сектора мониторинга Прилуцкого отдела полиции Главного управления Национальной полиции в Черниговской области (г. Чернигов, Украина)

Право на свободу мирных собраний в Украине: эволюция конституционных норм в течение века

Статья посвящена исследованию эволюции конституционных норм по урегулированию осуществления и институализации права на свободу мирных собраний в Украине. В статье анализируются нормы четырех Конституций УССР и Конституции Украины относительно закрепления права на свободу мирных собраний и формулировка содержания указанного права. Утверждается, что развитие гражданского общества существенно сказывается на понимании и осуществлении права на свободу мирных собраний, а потому говорить об абсолютной определенности и устойчивости данного правового явления не уместно, поскольку правовая практика, законотворчество правоприменение вносят в право на свободу мирных собраний свои особенности, которые могут приобрести постоянные черты и привести к их нормативно-правовому фиксации.

Ключевые слова: конституция, право на свободу мирных собраний, конституционная норма, институализация (фиксирование) права на свободу мирных собраний в конституции.

Sambor M. The Right to the Freedom of Peaceful Assembly in Ukraine: the Evolution of Constitutional Norms throughout the Century

The article is devoted to the study of the evolution of constitutional norms regarding the settlement of the implementation and institutionalization of the right to freedom of peaceful assembly in Ukraine. The purpose of the article is to study the constitutional norms of the main laws that acted on the territory of modern Ukraine from 1919 to 2019 regarding the institutionalization of the right to freedom of peaceful assembly in their content. It was investigated that the right to freedom of peaceful assembly during the last 100 years has passed the difficult way of forming the content, regulatory and legal regulation, and, equally important, its practical implementation by the subjects of law. Freedom to assembly in certain interests, conquered by a clearly defined legislative purpose, with a narrowly defined subject of its implementation, was transformed into the right to freedom of peaceful assembly, in the course of which any administrative obstacles, including the state, were eliminated. Instead of the procedure for exercising the right to freedom of peaceful assembly, the conditions for limiting the exercise of this right, which can be implemented exclusively by the judicial branch of power, are imperatively formed, which significantly influences the interference with the exercise of this right. The culmination of the legal development of the right to freedom of peaceful assembly was the fact that the said right covered the freedom of the peaceful assembly, while those characterized by opposite signs threatened not only a particular subjective right, but could also ruin the whole system of rights and freedoms a person and a citizen, and therefore not subject to not only legal protection, but also are directly prohibited to exercise. At the same time, I am convinced that the development of civil society will significantly affect the understanding and exercise of the right to freedom of peaceful assembly, and therefore it is inappropriate to speak about the absolute certainty and stability of this legal phenomenon, since the practice of law, law-making and law enforcement will introduce the right to freedom of peaceful

assembly their peculiarities that can acquire stable rice and lead to their legal consolidation.

Key words: constitution, right to freedom of peaceful assembly, constitutional norm, institutionalization (consolidation) of the right to freedom of peaceful assembly in the constitution.